

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.8.1.34>

POKOJOWE PRZECIWDZIAŁANIE NIEPOKOJOM SPOŁECZNYM

Andrii Korzun

*adiunkt Katedry Działalności Operacyjno-Poszukiwawczej Narodowej Akademii Spraw Wewnętrznych
(Kijów, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0002-8490-7579

e-mail: korzun.as1309@gmail.com

Adnotacja. Artykuł poświęcono określeniu istoty, metod i form pokojowego przeciwdziałania niepokojom społecznym, a także kształtowaniu typowego algorytmu takiego przeciwdziałania. Badanie opiera się na badaniu przebiegu skutków niepokojów społecznych w ostatnich latach w różnych krajach świata oraz analizie wyników badań naukowych dotyczących przyczyn wystąpienia gwałtownych protestów, ich zakończenia i skutków użycia siły przez policję.

Określono treść gwałtownego przeciwdziałania niepokojom społecznym i ustalono, że jego stosowanie prowadzi do szeregu negatywnych konsekwencji. Ale pokojowe przeciwdziałanie niepokojom społecznym ma znaczące zalety. Ustalono, że główną rolę w zapobieganiu wystąpieniu niepokojów społecznych odgrywają władze polityczne państw i ich skuteczne współdziałanie z własnymi organami ścigania. W przeciwnym razie główna rola należy do skutecznej pracy organów ścigania, która powinna być prowadzona w dwóch głównych formach – jawnej i niejawnej.

Słowa kluczowe: gwałtowne protesty; tłum przestępczy; władze polityczne; pokojowe przeciwdziałanie; zakończenie z użyciem siły; organy ścigania, policja.

NONVIOLENT COUNTERACTION TO THE MASS DISORDERS

Andrii Korzun

*Postgraduate Student at the Operative Search Department
National Academy of Internal Affairs (Kyiv, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0002-8490-7579

e-mail: korzun.as1309@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the essence, methods and forms of nonviolent counteraction to mass disorders' definition as well as to the formation of a typical algorithm of such counteraction. The research is based on the study of the mass disorders effects' development around the world in recent years and on the analysis of the results of the scientific intelligences as to the reasons of the appearance of the violent protests, their cessation and the police usage of the force's consequences.

It has been established that the leading role in mass disorders' prevention belongs to the political leaderships of the states and their effective interaction with their own law enforcement agencies. In the rest, the main role belongs to the effective work of law enforcement agencies which should be held in two main forms – open and covert.

Key words: violent protests, malicious crowd, political leadership, nonviolent counteraction, forceful cessation, law enforcement agencies, police.

НЕНАСИЛЬНИЦЬКА ПРОТИДІЯ МАСОВИМ ЗАВОРУШЕННЯМ

Андрій Корзун

*ад'юнкт кафедри оперативно-розшукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна)*

ORCID ID: 0000-0002-8490-7579

e-mail: korzun.as1309@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена визначенню сутності, методів та форм ненасильницької протидії масовим заворушенням, а також формуванню типового алгоритму такої протидії. Дослідження засноване на вивченні перебігу наслідків масових заворушень за останні роки у різних країнах світу та на аналізі результатів наукових розвідок щодо причин виникнення насильницьких протестів, їх припинення та наслідків застосування сили поліцією.

Визначено зміст насильницької протидії масовим заворушенням та встановлено, що її застосування призводить до низки негативних наслідків. Натомість ненасильницька протидія масовим заворушенням має значні переваги. Встановлено, що провідна роль у запобіганні виникненню масових заворушень належить політичному керівництву держав та його ефективній взаємодії з власними правоохоронними органами. У решті ж основна роль належить саме ефективній роботі правоохоронних органів, яка має проводитися у таких двох основних формах, як гласна та негласна.

Ключові слова: насильницькі протести, злочинний натовп, політичне керівництво, ненасильницька протидія, силове припинення, правоохоронні органи, поліція.

Вступ. Останнім часом у засобах масової інформації почастишали повідомлення про виникнення масових заворушень та їх подальше силове припинення. При цьому чимало громадян таких країн, як Білорусь, Киргизстан, Україна, Велика Британія, Франція, Німеччина, Швеція, США, Китай, відчули на собі як негативні наслідки насильницьких протестів, так і негативні наслідки їх силового придушення.

Тенденції щодо зростання кількості та масштабності масових заворушень підтверджуються даними Американського Центру стратегічних і міжнародних досліджень (Center for strategic & international studies, CSIS) у європейських країнах антиурядові масові протести зростали в середньому на 12,2% щорічно в період із 2009 до 2019 року. Актий непокори у 2019 році було на 216,4% більше, ніж у 2009 році. В азіатських країнах масові антиурядові протести зростали приблизно на 9,9% щороку в період між 2009 та 2019 роками. Протести на Близькому Сході та у Північній Африці зростали зі швидкістю 16,5%, що на 44,5% вище, ніж у середньому у світі. Так, вуличні демонстрації із сутичками з правоохоронцями відбулися в Іраку, Ірані, Лівані, Алжирі, Єгипті, Лівії, Тунісі та Азербайджані¹.

Виникнення епідемії коронавірусу COVID-19 та запровадження карантинних заходів сприяли загостренню наявних економічних та соціальних проблем та стали каталізатором нової хвилі масових заворушень. Значною масштабністю, тривалістю, особливою суспільною небезпекою, суттєвою шкодою та тяжкими наслідками відрізнялися масові заворушення у США та країнах Західної Європи (травень-вересень 2020 р.). Останні хвилі масових заворушень в Ізраїлі (липень 2020 р.), Німеччині (вересень 2020 р., березень 2021 р.), Нідерландах (січень, березень 2021 р.) характеризуються сутичками з поліцією із застосуванням піротехніки та інших небезпечних предметів, спробами захоплення адміністративних будівель. Окремі групи провокаторів намагалися перетворити на масові заворушення мирні протести у республіці Білорусь (серпень 2020 р.).

Актуальність проблеми протидії масовим заворушенням сприяє активності наукових досліджень зазначеного напрямку.

Так, Л. Боннас-Гахот, Х. Берестецький, М. Депюазе дослідили закономірності поширення масових заворушень 2005 року у Франції. (Bonnasse-Gahot & Berestycki & Depuiset et al., 2018).

М. Пурбрік провів глибокий науковий аналіз розвитку масових заворушень 2019 року в Гонконзі. Науковець дослідив питання реакції на ці заворушення політичного керівництва Гонконгу і Пекіна, а також подав власні міркування щодо організації протестів та критично оцінив роботу поліції Гонконгу (Purbrick, 2019).

Низку досліджень у цьому напрямі провів К. Стотт. Так, спільно з іншими науковцями він вивчив заворушення, що виникли в серпні 2011 року в трьох різних місцях Англії з метою перевірити роль соціальної ідентичності в поширенні заворушень. (Drury, Stott, Ball, et al., 2019).

Разом із М. Редбером К. Стотт зробив теоретичний огляд наукових праць різних галузей науки для визначення ролі, яку відіграють правоохоронні органи і соціальний контекст у динаміці масових конфліктів. (Stott & Radburn, 2020), а спільно із С. Райхером він проаналізував умови, за яких пандемія коронавірусу COVID-19 призведе або до соціального порядку (дотримання заходів, введених владою для контролю пандемії) або до соціального (Reicher & Stott, 2020).

М. Мутселос вивчав причини та умови виникнення антидержавних насильницьких заворушень у країнах із розвиненою демократією (Moutselos, 2020).

Б. Айвз і Дж. С. Льюїс дослідили проблему причин і умов, що сприяють переростанню мирних протестів у насильницькі (Ives & Lewis, 2020).

Т. Ньюберн опублікував статтю, в якій проаналізував низку присвячених масовим заворушенням. Він, як і деякі інші дослідники, акцентує на тому, що останнім часом увага вчених все більше зосереджується на причинах і умовах виникнення масових заворушень. Як наслідок, бракує уваги іншим, не менш важливим питанням (Newburn, 2020).

Із позицією вченого варто погодитися, а до кола проблем, яким бракує уваги, слід зарахувати ненасильницькі форми та методи протидії масовим заворушенням. Адже більшість дослідників констатує, що застосування насильства, як правило, призводить до ескалації протестів та їх поширення.

Водночас ненасильницька протидія масовим заворушенням не може зводитися лише до заходів загальносоціальної профілактики, а наукові дослідження не повинні концентруватися лише запобіганні формуванню умов та виникненню причин, які можуть призвести до насильницьких протестів. Незважаючи на наявність ґрунтовних теоретичних напрацювань щодо причин та умов виникнення насильницьких протестів їх не стає менше, а спостерігається зворотна тенденція. Отже, уряди держав або не дослуховуються до результатів наукових досліджень, або не можуть чи не хочуть утілювати їх у життя.

Мета дослідження – визначити поняття, розкрити зміст, показати форми й методи та запропонувати ефективну модель унормування ненасильницької протидії масовим заворушенням.

Основна частина. Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання: визначити зміст поняття «масові заворушення», окреслити їх різновиди; розкрити сутність насильницької та ненасильницької протидії масовим заворушенням; охарактеризувати форми й методи ненасильницької протидії масовим заворушенням; розробити алгоритм дій поліції з ненасильницької протидії масовим заворушенням.

Матеріал і методи досліджень. Нами досліджено перебіг наслідки масових заворушень за останні роки у різних країнах світу (Білорусь, Киргизстан, Україна, Велика Британія, Франція, Німеччина, Швеція, США, Гонконг та ін.). При цьому використовувалися: репортажі засобів масової інформації про насильницькі

¹ The Age of Mass Protests: Understanding an Escalating Global Trend. CSIS. March 2, 2020 URL: <https://www.csis.org/analysis/age-mass-protests-understanding-escalating-global-trend>

протести; офіційні повідомлення урядів держав та їх правоохоронних про вчинення масових заворушень; результати наукових досліджень щодо причин виникнення масових безладів, їх припинення та наслідки застосування сили; рішення українських судів у кримінальних провадженнях щодо осіб, обвинувачених у масових заворушеннях. Водночас проаналізовано потенціал політичного керівництва країн та їх правоохоронних органів щодо ненасильницької протидії масовим заворушенням відповідно до приписів законодавства та фактичних можливостей поліції. При цьому основу методології дослідження склав загальний діалектичний метод наукового пізнання реальних явищ, а також їх зв'язків із практичною діяльністю правоохоронних органів. Спеціальними методами дослідження, використаними в статті, є метод системного аналізу, системно-структурний, логіко-юридичний (або догматичний), порівняльно-правовий, компаративний, моделювання.

Результати та їх обговорення. Законодавство більшості країн світу встановлює кримінальну відповідальність за насильницькі дії, вчинені особою у складі натовпу. За організацію таких дій та активну участь у них в окремих державах передбачається застосування досить суворих покарань. Для окреслення таких дій використовують різноманітні терміни, як-от «масові заворушення», «незаконне зборище», «насильницькі протести» тощо, або ж взагалі не застосовують узагальнювальних термінів.

Так, ст. 254 Кримінального кодексу Польщі встановлює, що особа, яка бере активну участь у діях натовпу, розуміючи, що його учасники спільними зусиллями здійснюють насильницьке посягання на особу чи майно, має бути притягнена до кримінальної відповідальності з призначенням покарання у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років.

Кримінальний кодекс Китайської Народної Республіки (ст. 290) встановлює, що організатори та підбурювачі масових громадських заворушень, що призвели до неможливості нормального здійснення робочої, виробничої, господарської, викладацької та науково-дослідної діяльності та які стали причиною значних збитків (у разі обтяжувальних обставин), караються позбавленням волі на строк від 3 до 7 років.

Глава 16 Кримінального кодексу Швеції передбачає, що в тому разі коли натовп порушує громадський порядок, демонструє намір застосувати насильство до представників публічної влади або іншим шляхом примусити владу до певних дій, чинити спротив і не розходитися, коли влада наказує це зробити, то організатори і підбурювачі мають бути засуджені до позбавлення волі до чотирьох років, а інші учасники заворушень – до штрафу або до позбавлення на строк до двох років.

У Данії встановлено кримінальну відповідальність для осіб, які підбурюють до незаконного зборища з наміром здійснення або погрози заподіяння насильства до людей або майна у вигляді простого взяття під варту або тюремного ув'язнення на строк до трьох років (ст. 133 Кримінального кодексу Данії)

Відповідно до ст. 294 Кримінального кодексу України організація масових заворушень, що супроводжувалися насильством над особою, погромами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, насильницьким виселенням громадян, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя, а також активна участь у масових заворушеннях караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років. Ті самі дії, якщо вони призвели до загибелі людей або до інших тяжких наслідків, караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.

Аналіз законодавства цих та інших країн (та практики його застосування), а також наукових визначень масових заворушень (Diachkin, 2017: 128–130; Boiarov & Shaldyryan, 2014: 9–18; Dubko & Cherepnenko, 2011: 237–242) дає підстави стверджувати, що ознакою масових заворушень вважають учинення різних протиправних дій окремими особами, які діють у складі натовпу (юрби). При цьому насильство над особою, погроми, підпали, захоплення будівель і споруд, опір представникам влади із застосуванням зброї та ін. не супроводжують масові заворушення (як це вказано у ч. 1 ст. 294 КК України), а є невід'ємною їх частиною.

Відповідно до результатів кримінологічних досліджень саме натовп є невід'ємною ознакою масових заворушень. При цьому виокремлюються різні види натовпу (традиційний та розумний (Sundyev, 2016); звичайний та злочинний (Husak, 2015: 190), що тягне за собою і диференціацію масових заворушень і, відповідно, впливає на набір інструментів протидії цьому вияву кримінальної активності.

Так, традиційним та розумним натовпом вчиняються різні типи масових заворушень, адже, як слушно зауважує М.М. Тараненко, заворушення, зазвичай, виникають двома шляхами: 1) стихійно (під враженням від якоїсь спонтанної неординарної події чи конфлікту, який своєчасно не ліквідується, внаслідок чого зростає емоційне напруження населення, що згодом може перерости в агресивні протиправні дії з боку його найбільш радикальної частини); 2) є ретельно організованими (Tararenko, 2013: 164).

Організовані масові заворушення є керованими та вчиняються саме «розумним» натовпом. Такі заворушення є найбільш небезпечними. Вони підлягають диференціації на основі своєї мети. Їх можна розмежувати на так звані «кримінальні карнавали», «насильницькі протести» та змішані заворушення.

Учасники кримінальних карнавалів, як правило, не мають ніякої мети, крім заворушень як таких. Вони не висувають жодних вимог до політичного керівництва. Їх об'єднують злочинні діяння, які полягають не лише у погромах і підпалах, а і в пограбуваннях та розбоях.

Учасники насильницьких протестів завжди об'єднані певними політичними, економічними та соціальними вимогами, але мають місце непоодинокі випадки, коли насильницькі протести переростають у кримінальні карнавали, утворюючи змішані масові заворушення.

Досвід різних країн світу засвідчує, що протидію масовим заворушенням слід розмежовувати на насильницьку та ненасильницьку. Насильницька протидія є реакцією держави та її правоохоронних органів на факти вчинення масових заворушень. Її зміст зводиться до силового припинення (придушення) масових заворушень

за подальшим затриманням та притягненням до кримінальної відповідальності їх організаторів та активних учасників.

Серед способів дій органів правопорядку із силового припинення масових заворушень виокремлюють контактні і неконтактні.

Неконтактні способи припускають вплив сил правопорядку на натовп на відстані за допомогою використання спеціальних технічних та інших, передбачених законом, засобів (водометів, газів, мильної піни та ін.). На особливу увагу заслуговують транспортні засоби, оснащені інфразвуковими випромінювачами. Їх екіпажі захищені звукоізоляцією, спрямовують низькочастотні інфразвукові хвилі у натовп, що має своїм наслідком виникнення у присутніх підсвідомого страху та бажання покинути місце події (Fomin, 2019: 385–389)

Застосовуючи зазначені засоби, сили правоохоронних органів поступово переміщують натовп в окресленому напрямі, розосереджують і розсіюють її учасників. Одночасно ведеться документування протизаконних дій, збирання доказів, які викривають винних, а потім проводиться затримання правопорушників (як правило, після розсіювання і розосередження натовпу). Перевагою неконтактних способів є те, що кінцевий результат (припинення масових заворушень) досягається з найменшими втратами цивільного населення і сил правопорядку. Якщо за контактних способів неминуча рукопашна сутичка, що призводить до зростання агресивності натовпу і стає причиною важких травм, то неконтактні способи за своєю суттю є безкровними (Fomin, 2019: 385–389)

Контактні та неконтактні методи можуть використовуватися як окремо, так і спільно.

Відповідно до результатів проведених нами досліджень застосування як контактних, так і безконтактних методів придушення масових заворушень має своїми наслідками травмування їх учасників та правоохоронців. При цьому досить часто правоохоронці виходять за межі закону, захоплюючись застосуванням силових методів. Як наслідок, з'являються жертви поліцейського насильства, що призводить до ескалації конфлікту та зростання масштабності заворушень. Інколи організатори заворушень навмисно провокують правоохоронців на застосування сили або соціальний конфлікт набирає оберти. До того ж для збільшення хвилі насильницьких протестів можуть використати заздалегідь підготовану «сакральну» жертву.

Отже, цілком природною є перевага ненасильницьких методів протидії масовим заворушенням над насильницькими.

Міжнародний досвід свідчить про те, що профілактика масових заворушень має здійснюватися на загальносоціальному рівні через систему заходів соціального, економічного, етнокультурного характеру, що вживаються політичним керівництвом країни. Такі заходи, як правило, полягають у прийнятті та впровадженні у життя дієвих політичних, економічних та соціальних рішень, спрямованих на своєчасне вирішення окремих проблем життєдіяльності суспільства, зменшення соціальної напруги. Зазначені заходи, виконуючи широке коло завдань, серед іншого, мають своїм результатом запобігання стихійним масовим заворушенням. Вони сприяють недопущенню формуванню етнокультурних, соціальних, економічних, юридичних, політичних та інших підстав для виникнення стихійних масових заворушень їх розгортання та поширення (або ліквідації або мінімізації таких підстав у разі їх виникнення).

Особливе місце серед профілактичних заходів мають посідати юридичні, які уособлюють взаємозв'язок превентивної діяльності з реактивною діяльністю держави. Йдеться про законодавче визначення масових заворушень та встановлення кримінальної відповідальності за участь у них та їх організацію.

Одночасно слід зауважити, що застосування загальносоціальних (загальнокримінологічних) заходів економічного, політичного і соціального характеру може становити проблему для політичного керівництва країни. Коли заворушення інспіруються та фінансуються певними зовнішніми та внутрішніми силами, добре організовані, то навряд чи зазначені заходи спрацюють.

Так, організатором масових заворушень є певна соціальна група (керівництво громадської організації, політичної партії, лідери неформального об'єднання тощо), яка виконує роль «центру управління» масовими заворушеннями (Hribov & Pustovy, 2017: 243). Зазначені «центри управління» не є повністю самостійними у своїй діяльності, адже для їх роботи необхідні суттєві фінансові ресурси. Такі ресурси надаються замовниками, тобто силами, які і є зацікавленими у виникненні масових заворушень.

Цими замовниками, як правило, є закордонні фонди, благодійні організації, що взаємодіють зі спеціальними службами іноземних держав, іноді – вітчизняні та зарубіжні олігархи. Замовники перераховують грошові кошти «центрам управління». Подеколи це здійснюють відкрито, а перерахунок значної суми коштів прикривають благодійністю, фінансуванням освітніх програм, допомогою розвитку інститутів громадянського суспільства (Hribov & Pustovy, 2017: 243).

Саме з моменту надходження фінансових ресурсів розпочинається організація масових заворушень: складають конкретний план, розподіляють грошові кошти, замовляють і виготовляють поліграфічні матеріали, прапори (інколи зброю, вибухові пристрої, металеву арматуру, вогнебезпечні суміші тощо), виплачують аванс «активістам», визначають лінію поведінки. Одночасно активізується підготовка «громадського протесту» в соціальних мережах. Для підтримання організації протесту використовують окремі ЗМІ. Таким чином, до участі в діях «розумного натовпу», а фактично – у масових заворушеннях, намагаються залучити широкі верстви населення (проте вже на безоплатних засадах) (Hribov & Pustovy, 2017: 244).

Вивчення вітчизняного та міжнародного досвіду засвідчує, що у сучасних умовах невід'ємним елементом організації масових заворушень є використання права громадян на свободу зборів для формування натовпу на цілком законних підставах. Щодо цього В.І. Бояров і П.В. Шалдирван зауважують, що найчастіше дії

з організації заворушень вчиняють як діяльність, яка може мати вигляд легітимної, як-от звернення до органів влади із законними вимогами (від населення міста, району, області тощо). Мітинги, демонстрації, збори, що передують заворушенням і мають привернути увагу до гострих соціальних проблем, спрямовані на концентрацію екстремістських сил для подальших масових заворушень (Boiarov & Shaldyrvan, 2014: 9–18). При цьому за допомогою соціально-психологічних технологій натовп приводиться до агресивного стану. Із цього розпочинається етап безпосереднього вчинення масових заворушень.

Для приведення людей до збудженого, агресивного стану використовуються психологічні особливості індивідуальної та групової поведінки у складі натовпу, які добре вивчені у науковій літературі (Nykolaeva L. A., Tryfonova, 2019). При цьому широко застосовуються знання щодо умов та причин виникнення стихійних масових заворушень, зокрема те, що формальним приводом до початку заворушень, як правило, є подія, яка здатна виправдати протиправну поведінку осіб, що входять до складу натовпу у власних очах, надати їх злочинам удаваної справедливості. Саме з цих міркувань організатори заворушень заздалегідь можуть готувати сакральну жертву.

Розвитку описаного вище сценарію розгортання масових заворушень, безумовно, можна запобігти, якщо вчасно викрити плани організаторів, вивити та знешкодити центри керування масовими заворушеннями.

Оскільки організація масових заворушень (відповідно до кримінального законодавства багатьох країн) кваліфікується як тяжкий злочин, їх правоохоронні органи уповноважені використовувати для протидії ним як різноманітні інструменти. Такі інструменти у різних країнах одержали різні назви («кримінальна розвідка», «оперативно-розшукова діяльність», «негласні розслідування», «детективна діяльність» тощо) та різне законодавче врегулювання. Загалом, їх сутність зводиться до того, що з метою захисту суспільства і держави від протиправних посягань правоохоронні органи вповноважені вести ініціативний пошук інформації, яка може свідчити про підготовку чи вчинення злочинів.

Із метою протидії масовим заворушенням такий пошук доцільно вести шляхом: правоохоронного моніторингу інформаційного простору (ЗМІ, соціальні мережі, інші публічно доступні джерела) на предмет виявлення відкритих та прихованих закликів до масових заворушень; інформації про виділення тими чи іншими суб'єктами коштів на фінансування мирних протестів; відомостей про створення опозиційними до влади силами центрів підготовки бойовиків (під прикриттям спортивних секцій, тренувальних таборів; центрів військової підготовки тощо); даних про виготовлення та розповсюдження агітаційної продукції та закупівлю (виготовлення) небезпечних предметів і речовин; оперативного впровадження до віртуальних та реальних спільнот, де панують протестні настрої, а також залучення до конфіденційного співробітництва з членів цих спільнот, негласного оперативного опитування, негласного оперативного огляду публічно доступних об'єктів та публічно недоступних місць із дозволу їх власників або користувачів, візуального спостереження у публічно доступних місцях.

У разі виявлення ознак конспіративної підготовки чи відкритої інспірації масових заворушень правоохоронні органи одночасно вживають заходів для перешкоджання такій підготовці та її документування.

Заходами, спрямованими на перешкоджання підготовці масових заворушень, є інформування відповідних державних органів про виявлені факти та дані, що свідчать про загрозу безпеці суспільства і держави, відповідно для вжиття заходів загально кримінологічної профілактики, зокрема публічного оголошення схем фінансування та підготовки масових заворушень, викриття дійсних намірів їх замовників та організаторів (у разі наявності відповідної інформації).

Заходами документування злочинної діяльності є встановлення негласного контролю за вчиненням підготовки масових заворушень. Таке документування має відбуватися в межах національного законодавства з використанням усього спектра прав правоохоронних органів.

Центральною ланкою документування протиправної діяльності осіб, причетних до підготовки масових заворушень, має бути виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Цей захід доцільно здійснювати силами декількох конфіденційних співробітників. Інформація одержана шляхом конфіденційного співробітництва на початковому етапі документування дає можливість визначити об'єкти проведення інших негласних заходів та послідовність їх проведення.

Щодо встановлених учасників змови серед керівників підготовкою масових заворушень доцільно проводити зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, моніторинг банківських рахунків, а також аудіо-, відеоконтроль особи, зокрема в місцях збору учасників підготовки масових заворушень.

Одержані у такий спосіб відомості мають оформлюватись так, аби в подальшому вони могли використовуватись як докази у кримінальному провадженні та стати підставою для затримання організаторів масових заворушень, обрання щодо них відповідної міри запобіжного заходу та врешті засудження.

Слід зауважити, що як основу для розгортання масових заворушень їх організатори використовують мирний протест громадян, який вони планують перетворити на насильницький. Щодо цього В.І. Бояров і П.В. Шалдырван зауважують, що найчастіше дії з організації заворушень вчиняють як діяльність, яка може мати вигляд легітимної, як-от звернення до органів влади із законними вимогами (від населення міста, району, області тощо). Мітинги, демонстрації, збори, що передують заворушенням і мають привернути увагу до гострих соціальних проблем, спрямовані на концентрацію екстремістських сил для подальших масових заворушень (Boiarov & Shaldyrvan, 2014: 9–18).

У зв'язку з цим, зауважимо, що у Швеції та деяких інших країнах ЄС застосовують підхід, заснований на тому, що зазвичай більшість людей на будь-якому мітингу хочуть, щоб захід пройшов мирно. Якщо ж поліція

діятиме неправильно, якщо буде агресивно налаштована, то радикальна меншість може схилити інших людей на свою сторону. Діяти жорсткіше поліція має лише в разі виникнення серйозної загрози ескалації. Якщо ж від самого початку збентежити натовп шоломами та щитами, то ефект може бути протилежний очікуваному. Тому поліцейські не мають одразу з'являтися на мітингу без засобів пасивного та активного захисту та спеціального обладнання. Крім того, щоб робота поліції була ефективною, потрібен постійний діалог з організаторами демонстрації чи масового заходу, адже це допомагає визначити та завчасно нейтралізувати потенційні джерела загроз².

У разі заздалегідь спланованих масових заворушень, що розгортаються під прикриттям мирного протесту, такий підхід навряд чи спрацює сам по собі (особливо в країнах із низьким рівнем довіри громадян до поліції). Його обов'язково потрібно доповнювати негласними заходами правоохоронних органів, спрямованими на нейтралізацію організаторів масових заворушень, їх викриття та притягнення до кримінальної відповідальності.

У разі, коли насильницьким протестам запобігти не вдалося, можуть бути використані інші методи ненасильницької протидії масовим заворушенням. Це дезінформація і дезорганізація натовпу заздалегідь упродовжені у криміногенне середовище поліцейськими під прикриттям та їх конфіденційними співробітниками (як через соціальні мережі, так і безпосередньо у натовпі)

Дезінформація може полягати у розповсюдженні чуток про: поширення серед учасників насильницьких протестів тяжких інфекційних хвороб; наближення значних сил правоохоронців щодо того чи іншого напрямку; можливість використання ними технічних засобів, що мають шкідливий вплив на здоров'я (зокрема, на потенцію); про відкриття та приховану тотальну відеофіксацію всіх учасників насильницьких протестів.

Дезорганізація може виявлятися у закликах до дій, що не входили до планів організаторів та сприятимуть розсіюванню натовпу, його диференціації на окремі частини. Так, агенти впливу, працюючи групами, послуговуючись гучномовцями, можуть створювати псевдоцентри керування масовими заворушеннями, спрямовувати увагу та активність учасників насильницьких протестів за іншими напрямками, ніж організатори. Таким чином, злочинний натовп не буде єдиним, що сприятиме його розосередженню та мінімізації застосування сили до учасників заворушень.

Висновки. Протидію масовим заворушенням слід поділяти на насильницьку та ненасильницьку.

Насильницька протидія, як правило, застосовується після початку масових заворушень та є реакцією поліції на цей факт. Вона полягає у застосуванні до протестантів фізичної сили, спеціальних засобів (водометів, газів, мильної піни, кийків, інфразвукових випромінювачів, світло-шумових гранат тощо), а в окремих випадках і зброї; затриманні окремих осіб та утриманні їх в умовах неволі (відповідно до положень національного законодавства). Така протидія масовим заворушенням: 1) небезпечна для життя та здоров'я протестантів й правоохоронців; 2) пов'язана з істотним обмеженням та порушенням порушення прав та основоположних свобод людини; 3) може викликати ескалацію насильства та поширення масових заворушень.

У сучасних умовах перевага повинна надаватися ненасильницькій протидії масовим заворушенням.

Ненасильницька протидія масовим заворушенням полягає у: 1) запобіганні виникненню насильницьких протестів за допомогою загальносоціальних заходів; 2) своєчасному виявленні фактів підготовки масових заворушень та їх викриття; 3) припиненні спроб організувати масові заворушення; 4) налагодженні діалогу з учасниками мирних протестів, що мають тенденцію перетворення на насильницькі; 5) дезінформації та дезорганізації учасників масових заворушень після їх початку; 6) ефективному кримінальному переслідуванні організаторів та активних учасників масових заворушень.

Провідна роль у запобіганні виникненню насильницьких протестів належить політичному керівництву держав та його ефективній взаємодії з власними правоохоронними органами. У решті ж основна роль належить саме ефективній роботі правоохоронних органів, яка має проводитися у двох основних формах – гласній та негласній. При цьому застосування негласних форм може здійснюватися з тимчасовим обмеженням прав і основоположних свобод в частині збирання інформацію про особу без її згоди (коли наявна інформація про реальну загрозу для суспільства та держави).

Список використаних джерел:

1. Бояров В.І., Шалдирван П.В. Масові заворушення: особливості кваліфікації. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. № 4. С. 9–18.
2. Bonnasse-Gahot L., Berestycki H., & Depuiset M. et al. Epidemiological modelling of the 2005 French riots: a spreading wave and the role of contagion. *Sci Rep*. 2018. № 8, 107. DOI: 10.1038/s41598-017-18093-4
3. Дячкін М.О. Організація злочину «Масові заворушення». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 2. С. 128–130.
4. Drury J., Stott C., Ball R., Reicher S., Neville F., Bell L., Biddlestone M., Choudhury S., Lovell M., & Ryan C. A social identity model of riot diffusion: From injustice to empowerment in the 2011 London riots. *European Journal of Social Psychology*. 2019 Volume 50, Issue 3 First published: 02 December 2019. DOI: 10.1002/ejsp.2650
5. Дубко Ю.В., Черепненко О.Я. Щодо визначення сутності поняття масових заворушень в сучасній теорії права. *Форум права*. 2011. № 3. С. 237–242.
6. Фомин В.В. О некоторых вопросах предупреждения и пресечения массовых беспорядков. *Уголовно-исполнительное право*. 2019. Т. 14(1–4), № 4. С. 385–389. DOI : 10.33463/2072-2427.2019.14(1-4).4.385-389
7. Грібов М.Л., Пустовий О.О. Заходи оперативних підрозділів з протидії масовим заворушенням. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2 (14). С. 231–246.

² Європейська правда. 21.09.2017 р. <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2017/09/21/7071318/>

8. Гусак Т.П. Протидія злочинним діям, що вчиняються особами у складі натовпу : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Київ, 2015. 258 с.
9. Ives B, & Lewis J. S. From Rallies to Riots: Why Some Protests Become Violent. *Journal of Conflict Resolution*. 2020 № 64 (5) p. 958-986. DOI:10.1177/0022002719887491
10. Moutselos M. Fighting for Their Neighborhood: Urban Policy and Anti-State Riots in France. *Social Forces*. June 2020. Volume 98, Issue 4. P. 1719–1743, DOI: 10.1093/sf/soz126
11. Newburn T. The Causes and Consequences of Urban Riot and Unrest. *Annual Review of Criminology*. Vol. 4: (Volume publication date January 2021) Accepted Preprint first posted online on June 12, 2020. DOI: 10.1146/annurev-criminol-061020-124931
12. Purbrick M. A report of the 2019 Hong Kong protests, *Asian Affairs*. 2019. № 50:4. P. 465–487. DOI: 10.1080/03068374.2019.1672397
13. Николаева Л.А., Трифонова С.А. Психология толпы и массовых беспорядков: учебно-методическое пособие Яросл. гос. ун-т. Ярославль: ЯрГУ, 2019. 48 с.
14. Reicher S., & Stott C. On order and disorder during the COVID-19 pandemic, *British Journal of Social Psychology*. 2020. № 59(3). P. 694–702. DOI: 10.1111/bjso.12398
15. Stott C., & Radburn M. Understanding crowd conflict: Social context, psychology and policing. *Current Opinion in Psychology*. 2020 Vol. 35 P. 76–80 DOI: 10.1016/j.copsyc.2020.03.001
16. Сундиев И.В. Социальные технологии в массовых беспорядках как средство локализации «управляемого хаоса». 2016. URL: <http://sartraccs.ru/Pub/socialthno.htm>.
17. Тараненко М.М. До питання організації масових заворушень. Вісник НТУУ «КПІ». *Політологія. Соціологія. Право*. Вип. 3 (19) 2013. С. 161–167

References:

1. Boiarov V. I., Shaldyrvan P. V. (2014) Masovi zavorushennia: osoblyvosti kvalifikatsii [Mass riots: features of qualification]. *Chasopys Akademii advokatury Ukrainy*. № 4. P. 9–18. [in Ukrainian].
2. Bonnasse-Gahot L., Berestycki H., & Depuiset M. et al. (2018). Epidemiological modelling of the 2005 French riots: a spreading wave and the role of contagion. *Sci Rep* 8, 107. DOI: 10.1038/s41598-017-18093-4 [in English].
3. Diachkin M. O. (2017) Orhanizatsiia zlochnykh «Masovi zavorushennia» [Organization of the crime «Mass riots»]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 2. P. 128–130 [in Ukrainian].
4. Drury J., Stott C., Ball R., Reicher S., Neville F., Bell L., Biddlestone M., Choudhury S., Lovell M., & Ryan C. (2019) A social identity model of riot diffusion: From injustice to empowerment in the 2011 London riots. *European Journal of Social Psychology*. Volume 50, Issue 3 First published: 02 December 2019 <https://doi.org/10.1002/ejsp.2650> [in English].
5. Dubko Yu. V., Cherepenko O. Ya. (2011) Shchodo vyznachennia sutnosti poniattia masovykh zavorushen v suchasniy teorii prava [Regarding the definition of the essence of the concept of mass riots in modern theory of law]. *Forum prava*. № 3. P. 237–242 [in Ukrainian].
6. Fomin V. V. (2019) O nekotorykh voprosakh preduprezhdeniya i presecheniya massovykh besporyadkov [On some issues of prevention and suppression of riots. Penal law]. *Ugolovno-ispolnitelnoe pravo*. Volume 14(1–4), Issue 4. S. 385–389. DOI : 10.33463/2072-2427.2019.14(1-4).4.385-389 [in Russian].
7. Hribov M. L., Pustovyi O. O. (2017) Zakhody operatyvnykh pidrozdiliv z protydyi masovym zavorushenniam [Measures of operational units to counteract mass riots]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*. № 2 (14). P. 231–246. [in Ukrainian].
8. Husak T. P. (2015) Protydiia zlochnym diiam, shcho vchyniautsia osobamy u skladi natovpu [Counteraction to criminal acts committed by persons in the crowd]: dys. ... kand. yuryd. nauk. 12.00.08. K. 258 p.
9. Ives B, & Lewis J. S. (2020) From Rallies to Riots: Why Some Protests Become Violent. *Journal of Conflict Resolution*. № 64 (5) p. 958-986. DOI:10.1177/0022002719887491 [in English].
10. Moutselos M. (2020) Fighting for Their Neighborhood: Urban Policy and Anti-State Riots in France, *Social Forces*, Volume 98, Issue 4, June 2020, Pages 1719–1743, DOI: 10.1093/sf/soz126 [in English].
11. Newburn T. (2020) The Causes and Consequences of Urban Riot and Unrest. *Annual Review of Criminology*. Vol. 4 (Volume publication date January 2021) Accepted Preprint first posted online on June 12, 2020. DOI: 10.1146/annurev-criminol-061020-124931 [in English].
12. Purbrick M. (2019) A report of the 2019 Hong Kong protests, *Asian Affairs*, 50:4, 465-487, DOI: 10.1080/03068374.2019.1672397 [in English].
13. Nykolaeva L. A., Tryfonova S. A. Psykholohyia tolpy y massovykh besporiadkov [Psychology of crowds and riots]: uchebno-metodycheskoe posobyie / sost.: Yarosl. gos. un-t. Yaroslavl: YarHU, 2019. 48 p. [in Russian].
14. Reicher S., & Stott C. (2020) On order and disorder during the COVID-19 pandemic, *British Journal of Social Psychology*, 59, 3, (694-702). DOI: 10.1111/bjso.12398 [in English].
15. Stott C., & Radburn M. (2020) Understanding crowd conflict: Social context, psychology and policing. *Current Opinion in Psychology*, Vol. 35 P. 76-80 DOI: 10.1016/j.copsyc.2020.03.001 [in English].
16. Sundyev Y. V. (2016) Sotsyalnie tekhnolohyy v massovykh besporiadkakh kak sredstvo lokalizatsyy “upravliaemoho khaosa” [Социальные технологии в массовых беспорядках как средство локализации «управляемого хаоса»]. URL: <http://sartraccs.ru/Pub/socialthno.htm>. [in Russian].
17. Taranenکو M. M. (2013) Do pytannia orhanizatsii masovykh zavorushen [On the question of organizing mass riots]. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*. № 3 (19) P. 161–167 [in Ukrainian].